

K čemu jsou dobré hrací peníze?

Tomáš Čakloš – 22 let

tomas.caklos@skaut.cz

Fascínuje ho proces výchovy a vůbec duševního vývoje a nadšeně tak studuje psychologii a pedagogiku. Dříve vedl oddíl, dnes je výchovným zpravodajem.

Kolik oddílových dolarů dostali vaši skauti za minulý měsíc? A kolik zlatáků potřeboval vítězný tým na posledním táboře, aby vyhrál táborovou hru? V našich programech často používáme různé fiktivní měny, máme od nich svá očekávání a občas i tušíme možná rizika. Umíme je používat dobře?

V oddíle Kosatek je už 20 let zaběhlý systém takzvaných lososů – oddílových peněz, které děti dostávají za schůzky, výpravy nebo různé soutěže. V aukci za ně mohou členové vydražit různé výhody (třeba nesení batochu na výpravě), specialitou je potom umožnění účasti na VIP akcích jako bowling nebo lasergame. Na táboře se pak koná bar, ve kterém je za hrací peníze možné koupit jídlo a pití – peníze si mohou děti vydělat třeba v kartách nebo ruletě, nejvýnosnější jsou ale takzvané černé práce, ve kterých musí plnit různé úkoly pro rovery. Popsaný příběh je naprosto skutečný, jen se oddíl a jeho měna jmenují jinak. Poznáváte se v tom?

Abychom se mohli v tomto článku zamýšlet nad používáním fiktivních peněz, požádal jsem různorodé oddíly z různých koutů republiky o sdílení jejich zvyků a zkušeností. Skaut, který mi uvedenou zvyklost popisoval, se přitom sám neubráníl cenné otázce: Je to takhle vlastně výchovné?

Vypadá to, že popsany systém funguje. Tedy aspoň považujeme-li za měřítko funkčnosti, že zkrátka běží tak, jak běžet má. Co ale, když cílem nebude funkčnost systému, nýbrž výchova dle skautských principů a hodnot?

Tento text se pokouší otevřít diskusi nad problematikou využívání hracích peněz v programu, nastínit její výchovné souvislosti a nabídnout východiska, jak peníze použít co nejvhodnějším způsobem.

Patří peníze do skautingu?

Ze zkušeností řady dalších oddílů je patrné, že hrací peníze jsou široce rozšířeným fenoménem. Patrně i většina čtenářů si je zažila v mnoha rozličných podobách. Pokusme si na úvod pojmenovat – a následně podrobněji vyložit – jaké kladné příležitosti nebo cíle se ve hře s penězi snažíme vidět:

Příležitosti použití hracích peněz:

- posilování finanční gramotnosti
- rozvoj odpovědnosti a hospodárnosti
- Zpestření a zábava
- motivace (?)

Patří tedy motiv peněz do skautského programu? Měli být skauting přípravou na život v reálném světě kolem nás, a nikoli únikem z něj, potom rozhodně ano. Důležité pouze je, abychom motiv peněz používali způsobem, který odrazí skautské hodnoty.

Vzdělávací potenciál her: finanční gramotnost

Nejčastějším důvodem, jímž říkáme ano hracím penězům, je rozvoj finanční gramotnosti – tedy osvojení dovedností spojených s hodnotou peněz, fungováním ekonomiky a řádným hospodařením.

Takové hry založené na simulaci trhu s využíváním peněz jsou díky své zážitkové metodě vynikající cestou, jak světu financí porozumět a naučit se v něm pohybovat. Tedy za předpokladu, že jsou připravené opravdu dobře a neodnášime si z nich příliš pokřivený obrázek – což by se mohlo stát, když si třeba hrajeme na podnikání a zapomeneme s hráči reflektovat, že ekonomika není tak jednoduchá a vlídná jako v naší hře...

Naštěstí to nemusí být vždy tak složité. Některým principům se lze učit poměrně snadno – předně hospodárnosti a odpovědnosti při nakládání s financemi. Obzvlášť zde můžou dát naše hry už menším dětem dobrou lekci do života. Je jen potřeba dát si pozor na momenty, které by to mohly zhatit. Znáte ten pocit, když celou hru šetříte peníze a pak najednou v poslední etapě jich lze získat tak neúměrně víc, že vaše úspory nemají žádnou cenu? Není-li cílem hry zrovna porozumění hyperinflaci a nespravedlnostem ve světě, potom to není úplně dobrý zážitek.

Děti jsou velmi citlivé na (ne)spravedlnost, proto děláme-li hru s penězi, musíme na ni sami dbát obzvlášť pečlivě a připravit podmínky hry tak, aby byly maximálně férové. Ostatně, jak bychom chtěli naše členy učit odpovědnosti vůči penězům, kdyby viděli, že sami v roli rozhodčích nepřistupujeme zodpovědně k jejich rozdělování?

Odpovědnost a zábava

Dobře víme, že naši členové se toho nakonec nejvíc naučí podle toho, jaký vzor jim dáváme my a prostředí našich oddílů. To platí také o svědomitém přístupu k penězům a zodpovědnosti vůbec.

Zmiňované otázky spravedlnosti a pečlivosti s tím úzce souvisejí a zvláště u peněz je důležité pamatovat, co vlastně bodovací systém, který utváříme, představuje. Peníze jsou totiž měna. A měna je od slovesa měnit – peníze jsou směnitelné a na rozdíl třeba od pevně přidělených bodů umožňují dětem, aby mezi sebou obchodovaly. Nemá žádný smysl jim to zakazovat, byly by z toho tak akorát zmatené a spíš by se učily zákaz porušovat, neboť je podstatou peněz, že se s nimi obchoduje. Chceme-li tedy bodovací systém, v němž se uchová informace o tom, kdo kolik bodů získal a ve kterém děti neobchodují, přes fiktivní peníze cesta nevede.

Takový obchod s hrací měnou může přitom, obzvláště v nezodpovědných rukou, přinést situace, kterým se nebudeme stačit divit. Již v úvodním příběhu oddílu Kosatek jsme se mohli dočíst o černých pracích, za které nechávají roveři platit mladším členům, jiné případy hovoří o různých žertech nebo používání hracích peněz pro obchod s reálným majetkem, jako jsou třeba sladkosti. Kde potom končí hranice nevinné zábavy a pravidel programu a začíná černý trh, učení v podstatě korupčnímu jednání a třeba možnost případného nátlaku nebo šikany? Zkušenost jednoho brněnského oddílu, který se nakonec rozhodl svůj měnový systém úplně zrušit, hovoří o pracích, které byly pro mladší kluky vlastně ponižující.

Nejde ale jen o to, co si vymyslí děti – ke spoustě ne zrovna šťastným věcem jim totiž můžeme dávat nepřímý návod sami. Je třeba velmi na pováženou, jestli by si měli naši členové kupovat za svou fiktivní měnu jakékoli výhody. Opravdu chceme, aby si do života osvojovaly zrovna takové návyky?

23 tisíc podruhé... potřetí... Prodáno!

Podobné je to s dalšími prvky programu. Populární zábavu mohou být akce typu dražba nebo kasino, které lákají svou nevšedností či snad pocitem lehkého rebelství vůči skautské počestnosti. Kasino určitě nemusí být špatný nápad, jde-li o jasně opodstatněnou součást nejspíš někde v roverském programu a její účastníci si to dobře uvědomují – obecně však hazardní hry nejsou zrovna chvályhodnou součástí výchovy, což platí o jakémkoli organizovaném sázení.

Také zmíněná dražba je zajímavou událostí, která může do programu přinést spoustu zábavy a které se vůbec nemusíme bránit, bude-li mít odpovídající místo. Zažil jsem ovšem třeba tábor, jehož účastníci sbírali za všechny své úkoly dolary, aby vrcholem a nejočekávanějším momentem každého dne bylo, až si za ně budou moci vydražit sladkosti.

Právě třeba takový příklad ukazuje, že prubířským kamenem využití motivu peněz je postavení, které jim v rámci programu dáme. Naše fiktivní měna by neměla být věc, kolem které se točí veškerá pozornost a o kterou všichni usilují. Vždyť skauting nás učí stavět duchovní hodnoty nad materiální – toho je ale těžké dosáhnout povídáním u večerního ohně, zatímco se po celý den vrývá dětem pod kůži myšlenka zisku...

Jako podobně nevhodné se také jeví oceňovat hráčímí penězi jakoukoli službu nebo povinnost. Skauti a skautky se musí učit dělat tyto věci z jejich podstaty a pro jejich správnost – a nikoli kvůli odměně. To totiž přináší velika rizika, jak ostatně s nadsázkou varuje v doporučené knize o motivaci Daniel Pink: „Zaplatte dítěti za vynesení odpadků a zajistili jste si, že to už nikdy neudělá zadarmo.“

Jsou peníze dobrá motivace?

Psychologické výzkumy (citované v doporučené literatuře) ukazují, že jsou-li peníze použity jako odměna za nějakou činnost, ztrácí lidé o tuto činnost vnitřní zájem.

Takový závěr může vyvolat námitky: Vždyť penězi je motivováno mnoho naší práce – tak není to jen psychologický výmysl vytržený z reality a popírající naši životní zkušenost? Podívejme se na něj blíže.

Závěry výzkumů uvádějí, že peníze často skutečně přinášejí nárůst motivace – ovšem pouze krátkodobé, jako náhlý přísun kofeinu, jehož účinky po nějaké době přestanou působit. Následná dlouhodobější motivace však upadá, člověk nedělá věc z vlastního zájmu, ale jen kvůli penězům, a taková motivace jako by mu říkala: Netrap se s hledáním smyslu své práce, nech si ji prostě zaplatit.

Když už přenášíme pozornost nakrátko od oddílu k zaměstnání a tomu velkému světu peněz venku, sluší se dodat pár věcí. Tyto myšlenky a vědecké závěry nevolají po zrušení mzdy nebo snad peněz jako celku. Peníze nejsou problém, jde opět jen o to, jak k nim přistupujeme. I v běžném životě dá totiž člověk (pokud si to může dovolit) radši přednost práci, která ho bude bavit a naplňovat, i když bude mzda třeba o trochu nižší. Pro dlouhodobou motivaci k nějakému zaměstnání je tedy podstatné, aby peníze nebyly její hlavní nebo snad jedinou složkou. Role peněz by tak měla v ideálním případě zůstat u nástroje směny, který nám zjednodušuje život, a nestávat se něčím, o co usilujeme. Jejich úskalí snad nelze vyjádřit lépe než známým rčením, že také peníze jsou dobrý sluha, ale špatný pán: Jsou užitečné, když je používáme, avšak zhoubné, pokud se jimi necháme motivovat.

Zásady pro hraní s penězi

- *Nepoužívejme hrací peníze jako nástroj motivace k oddílovému programu.*
- *Nestavějme peníze do středu pozornosti jako cíl snažení.*
- *Snažme se u dětí budovat spíše spolupráci než soutěživost.*
- *Dbejme na spravedlnost, budme důslední a velmi zodpovědní při rozdělování peněz.*
- *Snažme se, aby naše hry simulovaly finanční principy co nejméně a diskutujme o případných rozdílech.*

Riziko odměny

V jednom slavném psychologickém experimentu byly děti rozděleny do několika skupin, ve kterých kreslily obrázky. Tato činnost je očividně bavila, jedna skupina přitom začala od vědců dostávat za nakreslené obrázky odměny. Když byly po několika týdnech odměny náhle zrušeny, odměňované děti najednou o kreslení ztrácely zájem – zatímco skupina bez odměn kreslila nadšeně dál.

Když v oddílech připravujeme program, často jako bychom měli pocit, že aby byly děti spokojené, musejí v něm získat nějakou odměnu. Vymýšlíme různá bodování a vítězům dáváme ceny. Často dokonce budujeme celé systémy odměn a za jejich nejvyšší podobu považujeme bodování ztělesněné ve fiktivních penězích a celé oddílové měně, kolem které se točí veškeré dění – a dokonce si třeba pochvalujeme, jak systém dobře funguje, když dostanou děti svou odměnu hmatatelně na ruku.

My ale přece nemusíme studovat psychologický výzkum, abychom věděli, co mají děti rády. Když se jich na to zeptáme, co asi odpoví? Skauting je zábavný sám o sobě – a děti to moc dobře vědí.

Řada oddílů, včetně Kosatek v úvodním příběhu, rozdělují hrací peníze už za samotnou účast na jednotlivých schůzkách nebo výpravách. Opravdu potřebujeme děti odměňovat za účast na akcích? Copak není náš program dost atraktivní?

Vnitřní a vnější motivace

Použití hracích peněz jako vnější motivace nejenomže oslabuje motivaci vnitřní (radost a smysl), která je pro spokojený život nezbytná a odpovídá hodnotovým východiskům skautingu, ale současně učí člověka mocenskému modelu vztahů a závislosti na autoritě, která odměnu udeľuje. To vede k nezodpovědnosti a morální nesamostatnosti, jejíž výsledky kolem sebe můžeme vidět každý den.

A jsou to právě peníze a jejich obchodní charakter, na nichž je zrádnost motivace odměnou patrná nejlépe. I odměna totiž vychází ze slova měna, je to obchod, zkrátka něco za něco – světluška je odměňována za svoji přítomnost na schůzce. Z činnosti, která je jinak zajímavá sama o sobě, děláme práci, a tím, že za ni nabízíme peníze, jako bychom dávali najevo, že jinak není o co stát...

Soutěživost, nebo spolupráce?

S otázkou motivace také úzce souvisí soutěživost, kterou hry s penězi často přinášejí. Klademe-li příliš velkou pozornost na získání co největšího zisku, může se hra proměnit v takový boj o vítězství, kde si každý hledí jen svého a kde se snaží, aby zisky ostatních klesaly, což ale možná není zrovna to, co bychom chtěli.

Řešením může být snaha utvářet prostředí založené spíš na spolupráci než soutěživosti. Ačkoli konkurence určitým způsobem zvyšuje produktivitu, poznání v této oblasti nám ukazuje, že modely založené na spolupráci

jsou ještě efektivnější. Spolupráce totiž oslabuje nežádoucí projevy stresu a s tím například přináší lepší podmínky pro kreativitu.

V programu tak děti nemusí poměřovat své zisky proti sobě, ale mohou se snažit rozšiřovat svůj společný výsledek třeba jako družina nebo oddíl dohromady. Zajímavým východiskem je také takový model hry, ve kterém hráči postupně pochopí, že chtějí-li uspět, musí proti sobě přestat soupeřit a naopak spojit své síly dohromady. Považujeme-li spolupráci skutečně za žádoucí hodnotu, je ale třeba uvádět ji do praxe vždy, když k ní nabádáme, jinak by náš přístup mohl hlavy dětí pořádně zmást. To třeba tehdy, když jim říkáme, že není důležité vyhrát, ale zúčastnit se a hru si užít – a říkáme to v momentě, kdy všichni sledují, jak většinou vítězům na krk medaile.

Jak z toho ven

Pokusme se závěrem shrnout rizika, která jsme v průběhu našli:

Rizika použití hracích peněz

- vnější motivace – potlačuje skutečný zájem a učí závislosti namísto zodpovědnosti
- soutěživost – brání spolupráci
- příliš zkrleslá představa o financích
- černý trh s majetkem, pracemi, nežádoucí obchod a korupce mezi dětmi

Chceme-li v našem programu využívat motivu peněz, snažíme se hledat takovou cestu, která povede k cílům vytvářeným příležitostmi v úvodu a pokusí se přitom vyhnout uvedeným rizikům. S penězi lze pracovat v jednorázových hrách, jež mohou často být přímo na nějaké peněžní téma zaměřené, ať už z hlediska rozvoje finanční gramotnosti, nebo třeba porozumění globálním tématům.

Dlouhodobému motivačnímu systému založenému na penězích je asi lepší vyhnout se úplně. Přesto je ale možné s hracími penězi dlouhodobě pracovat, nebudou-li tím, o co děti primárně usilují. Před pár lety jsem pro skauty realizoval celoroční hru založenou na hrdinském motivu Batmana. Skauti v ní sice s penězi neustále operovali, podstatné ale bylo – a každý to věděl – že peníze jsou ve hře jen vedlejším nástrojem, hlavní pozornost hry totiž ležela někde jinde, v tomto případě v boji proti padouchům a konání hrdinských činů.

Klíčovou myšlenkou tedy je, aby peníze nestály v programu jako hlavní cíl našeho snažení. Ten jako skauti umí me svým členům nabídnout jistě někde jinde.

DOPORUČENÁ LITERATURA

- KOPŘIVA a kol. (2005). *Respektovat a být respektován.*
PINK, D. (2011). *Pohon.*

